

1962); una sequieta de Patraix té aigua constant, gràcies a l'acció sumada d'un mètode i l'altre, i per això en diuen el *Rollet de foc i sang*. *Foc de sant Antoni*, nom tradicional d'una malaltia, «ignis sacer», que OPou (*TbPu.*, 237) cita entremig de l'esquinència i el mal de costat o pleuritis. La gran combinació pirotècnica que després se n'ha dit un *castell de focs*, ja quasi es deia així en temps del Baró de Maldà: *castell de foc* (*Exc.*, p. 258). *Foc* 'casa habitada' ha mantingut fins al català modern —veg. *AlcM*, § 6— el significat de FOCUS en llatí ('fogar, llar'): *AlcM* el documenta des de 1358 i apareix dotzenes de vegades en l'anomenat cens de 1359 o de Pere III (*CoDoACA* XII); *afocat*.

Focus 'punt on convergeixen els raigs de llum, calor, etc.', 'punt d'irradiació de qualsevol cosa o idea' [*foco*, Lab. 1839], duplicat savi de *foc* mantenint el seu sentit llatí clàssic de 'llar, fogar'; *focal*; *enfocar* [darreres eds. del Lab., Vogel], *enfocament*; *desfocar*, +*desenfocar*, +*desenfocament*.

DERIV.: *Fogada*.

Foganya, mot diferent de *fogaina*, amb el qual l'única imprudentment el diccionari Alcover, també cf. Moll, *Gram. Hist.*, 269, caient en la mateixa perillosa confusió: són mots d'àrees i significats diferents, i de forma en part diferent.¹ Només de *fogaina* tenim dades no recents: «espècie de fogó sens engrahellat abont se hi posan olles grans, y també calderes, fent-les escalfar ab llenya, que se hi fica sota per l'entrada o boca del fogó: *fogata*, *fojal*», Lab. 1839; *DFa.* ho abreuja en «fogar especialment sense engrahellat»; a Igualada, a les adoberies, *fogaina* «espècie de fogó que hi havia un temps a les adoberies per escalfar l'aigua d'adobar les pells» (*BDC* XIX, 1931, 63); en la indústria dels forns de terrissa *fogaina* és la denominació usada, en una de les dues localitats principals (sembla que és Breda, no pas la Selva del Camp), com a nom del «forn de baix»: «espai destinat a fogar de la llenya, amb un pedrís al volt per coure-hi la terrissa» (*BDC* IX, 76); i continuem dins el terreny tècnic-industrial amb la definició anònima que recull el *DBal.*: «fogón de caldera de industria como de tintorería, hornilla de industria o de máquina de vapor».

Limitant-nos a aquest terreny ens quedaríem molt curts, perquè *fogaina* (*fugáina*) és un mot d'ús general en el dialecte central, amb sentits molt més tècnics: «per escalfar-se han encès una *fogaina*, «haviem fet una *fogaina* amb tot aquell paperam», «no n'hi ha prou amb aqueixa *fogaina*: caldria encendre-hi una bona foguera»: pot ser, doncs, quasi com *foguera* però amb matís desvaloratiu, bastant amb el matís del cast. *fogata*; i no obstant en certs usos, que jo també tinc sentits vius, s'ha aplicat a grosses fogueres o pires, cosa que trobem en una de les versions de l'important i antic romanç de *La Infanta seduïda*, que si potser no és gaire antiga,² compta almenys amb la credibilitat que li confereixen l'obra (*Romllo.*, MilàF, p. 253) i la localització precisa (versió recollida a Girona, segons el Supl. Pujol-Puntí, p. 40): quan van a cremar viva la princeseta deshonorada per Don Carles («el mal

que la filla té? — ab nou mesos és curada!», han dictaminat els metges, v. 13), el seductor vol volar al seu socors: «ya li'n portan lo *chevall* — ya l'ensella y l'embridava / venta espuelas al cavall — que la terra tremolava, / quan ne fou un tros enllà — ya veu cremà la *fogayna* / ---».

Foganya és un altre mot, per molt que s'assemblin, i encara que els sentits siguin prou anàlegs: *-anya* (ll. *-ANEA*) és un sufix corrent, i diferent d'*-aina*, força menys freqüent, de formació una mica complexa (si bé sense res en comú amb *-ANEA*), i provinent sobretot de *-AGÍNEM*; en tot cas amb àrees geogràfiques acc. i distintes: *foganya* és propi de les Balears abans que tot, i també de l'Empordà (baix i alt, fins a la Garrrotxa):³ «encengué llum, pigà foc a sa *foganya*, va coure es sopà», Camps i Merc., *Folklore Menorquí* (II, 15); «en aquest rebedor es troba una *foganya* de pagès, voltada de bancs coberts de pells de xot» en el palmèsà Ll. Vilallonga (*Bearn*, 37); «la vella bruixa s'aixeca de la *foganya*», «hi havia la *foganya* sota una gran campana amb pintex», cites de Costa i Llobera i de Galmés en *AlcM* (mentre que Ruyra usa el *fogaina* propi del Princ.). I a l'Empordà i zona immediata reapareix aquest mot: «creixent y més creixent, esponjant-se com la farina flor a l'escalf de la *foganya*», *MVayreda* (*Sang Nova* I, iii, p. 20); *foganya* a l'Alt Empordà, on no s'han confós mai *-in-* i *-y-* (*una fugáyá*), Sant Climent Sescebes, 1958). Com es veu es tracta de significats generals, no tècnics, tant a l'Empordà com a les Illes.

No obstant també *foganya* ha tingut aplicacions de l'altra índole. Segons Mossèn Antoni M. Alcover seria una part d'una premsa de cera, a Manacor, i una part del trull a Lledó d'Empordà (*BDLC* XIII, 3; XII, 1922, 237); a Calonge de les Gavarres i a St. Feliu de Guíxols *foganya* «mena de fogó que els toscadors arrelgen amb les pedres al mig del pati on socarriem el suro de la part de l'esquena a fi que la tosca salti millor».⁴ La formació d'aquest altre mot, ja és més transparent i adotzenada, cf. it. merid. *fucagna* 'cuina' (Lucània, Apúlia: Rohlfs, *It. Gr.*, § 1067), oc. *foganba* «cuisine» [1431], avui Roergue, Tarn, Alps (*FEW*, 652a4); la de *fogaina* és sing. i estrict. catalana.⁵

En últim terme el substantiu *foganya* no és més que la substantivació femenina de l'adjectiu *fogany*, *foganya*, de l'existència del qual no hem de dubtar puix que és derivació normalíssima i ben testificada, ja d'antic, almenys en la combinació *casa foganya* i amb el sentit de casa que té categoria de «foc», o sigui de 'fogar, llar', és a dir 'casa habitada'; és ben sabut que, especialment en l'època arcaica i en les comarques septentrionals, es va usar la grafia *yn* amb el valor de *y*, i és amb aquest caràcter que un doc. de Ribes, de 1380, l'escriu en el text «en la casa devant la casa *fogayne*, cinc mugs de civada» (*BABL* VI, 473); encara avui en bona part d'aqueixes comarques hi ha fit a fit de la casa d'habitatge, una altra casa o edifici no tan bo, però no petit, que en unes comarques anomenen *bòria* i en altres *cabanya*, usada només per a necessitats agrícoles, magatzematge, etc.: és en aqueix